

PRIORITEET 3: TOIDUAHEL JA RISKIJUHTIMINE

SISUKORD

1. PRIORITEEDI SELGITUS	1
2. PÕLLUMAJANDUSTOOTJATE INTEGREERIMINE TOIDUAHELASSE.....	1
2.1 Toiduainetööstus	1
2.2 Ühistegevus	6
3. RISKIJUHTIMINE	10

1. PRIORITEEDI SELGITUS

Toiduahela ülesehituse ja riskijuhtimise edendamine põllumajanduses, põhitähelepanuga järgmistel valdkondadel:

- (a) Esmatootjate parem toiduahelasse integreerimine läbi kvaliteediskeemide, müügievenduse kohalikel turgudel ja lühikeste tarneahelate, tootjarühmade ning tootmisharudevaheliste organisatsioonide
- (b) Põllumajandusettevõtete riskijuhtimise toetamine

2. PÕLLUMAJANDUSTOOTJATE TOIDUAHELASSE INTEGREERIMINE

2.1 Toiduainetööstus

Toiduainetööstus on muude maapiirkonna ettevõtjate jaoks olulise tähtsusega, kuna pakub turgu maapiirkonnas tegutsevate põllumajandustootjatele oma toodangu turustamiseks ja toodangule lisandväärtuse andmiseks.

Toiduainetööstus on jätkuvalt üks olulisemaid töötleva tööstuse valdkondi Eesti majanduses, andes ligikaudu 2% kogu Eesti sisemajanduse koguproduktist ja moodustab enam kui 8% kogu Eesti tööstustoodangu ekspordist. Kogu töötleva tööstuse toodangu mahust on toiduainetööstus viimaste aastate jooksul moodustanud keskel läbi 16-17%, tõustes 20%-ni vaid 2009. aastal, kuid seda ennekõike teiste töötleva tööstuse valdkondade tootmismahu suure languse tõttu.¹ Samas on ka toiduainetööstuses majanduskriisi tõttu tootmismahud vähenenud, nii moodustas 2010. aasta tootmismahud Eurostati andmetel vaid 91,7% 2005. aasta tootmismahust, mis on üks suuremaid languseid EL-s.

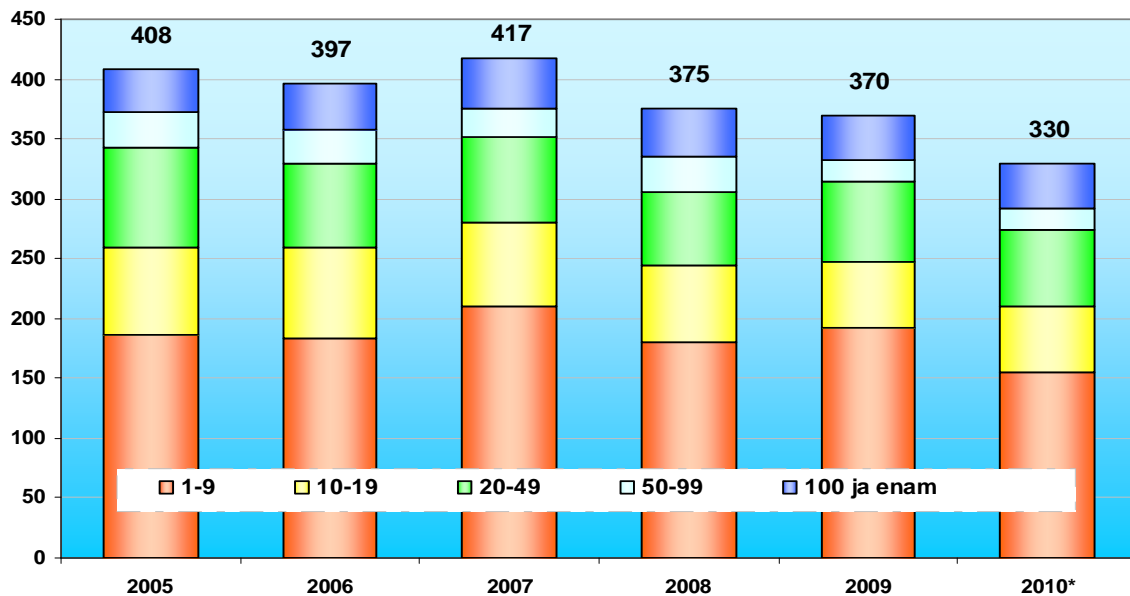
Kogu töötleva tööstuse hõivatutest moodustasid toiduainetööstuse töötajad 2010. aastal ligikaudu 15%, mis on ligikaudu 1,3 protsendipunkti rohkem kui 2005. aastal. See näitab, et majanduskriisi tingimustes on teiste töötleva tööstuse valdkondade töötajate arv vähenenud

¹ Statistikaamet

suhteliselt enam võrreldes toiduainetööstusega. Toiduainetööstuse töötajate keskmine palk on aastate lõikes olnud nii toiduainetööstuse kui kõigi tegevusvaldkondade keskmisest palgast madalam, ulatudes ligikaudu samale tasemele vaid 2009. aastal.

Toiduainetööstuses tegutsevate ettevõtjate arv on viimase kuue aasta jooksul näidanud mõningast langustendentsi. Kui 2005. aastal tegutses sektoris 408 ettevõtjat, siis 2010. aastaks oli nende arv vähenenud 330-ni. Vähenemine on seejuures toimunud pea kõigis ettevõtjate suurusgruppides, välja arvatud kõige suuremate, enam kui 100-le inimesele tööd andvate ettevõtjate seas, mis on märk sellest, et turul toimub teatav kontsentreerumine.²

Joonis 1. Toiduainetööstuse ettevõtjate arv suuruse alusel

*- esialgsed andmed
Allikas: ESA

Toiduainetööstuse sektorite lõikes tegutses 2010. aastal enam ettevõtjaid pagaritoodete töötlemise valdkonnas (100), järgnevad muude toiduainete töötlejad (61), lihatööstused (53) ja kalatööstused (49). Kõige vähem on ettevõtjaid tegutsemas õli-, jahu ja tangainete ning valmis loomasööda töötlemise valdkondades.³

Vaatamata küllalt suurele ettevõtjate arvule on peamiste toiduainetööstuse sektorite turud Eestis käesolevaks ajaks tugevasti kontsentreerunud. Näiteks andsid piimasektoris 2009. aastal 6 suuremat ettevõtjat ligikaudu 80% kogu piimatööstuste müügitulust ja ostsid kokku ligikaudu 90% Eestis kokku ostetavast piimast. Samamoodi andsid põhilise osa (74%) pagari- ja makaronitoodete müügitulust selle valdkonna 12 suuremat ettevõtjat ning lihatöötlemise valdkonnas moodustas 5-e suurema ettevõtja müügitulu hinnanguliselt 80-90% kogu valdkonna müügitulust.⁴

Eesti toiduainetööstuse toodangumahust moodustavad valdava osa piima-, liha- ja joogitööstus, mis annavad kokku üle 60% kogu toiduainetööstuse toodangumahust,

² Statistikaamet

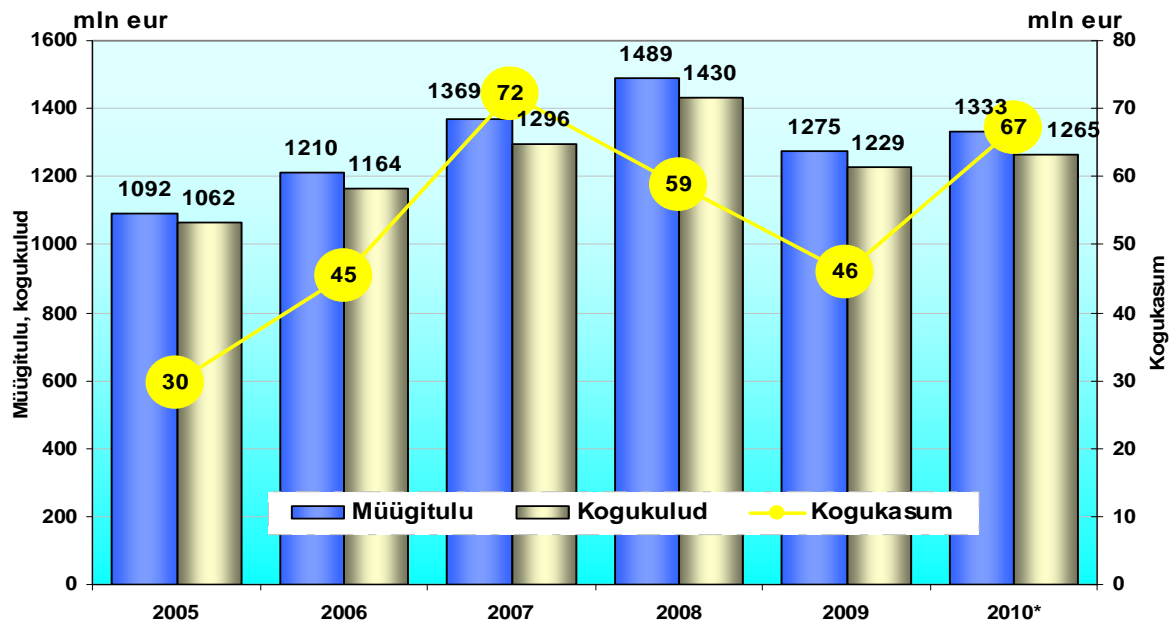
³ Statistikaamet

⁴ Statistikaameti ja Äriregistri andmetel

piimatööstus üksi moodustab seejuures veidi alla 30% kogu toiduainetööstuse toodangumahust.⁵

Toiduainetööstuse müügitulu maht on aastatel 2005-2010 näidanud küllalt stabiilset kasvutrendi, ainus tagasilöökk toimus seoses majanduskriisiga aastal 2009. Sellegipoolest oli toiduainetööstuse 2010. aasta müügitulu maht 1,333 miljonit eurot, mis on ligikaudu 22% kõrgem võrrelduna 2005. aastaga. Ka ettevõtjate kogukasum oli kuni 2007. aastani tõusvas trendis, kuid tegi majanduskriisi tingimustes läbi olulise languse. 2010. aastal on siiski kasum taas suureneva hakanud ja on lähenenud 2007. aasta tasemele.

Joonis 2. Toiduainetööstuse ettevõtjate müügitulu, kogukulud ja kasum

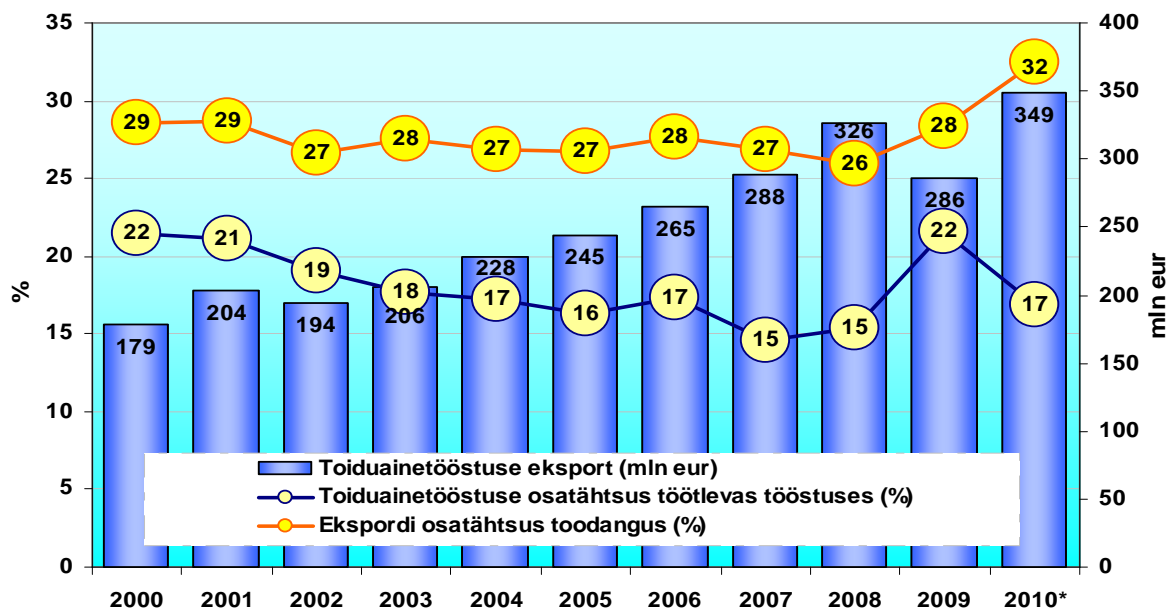
* - esialgsed andmed

Allikas: ESA

Toiduainetööstuse ekspordimaht sai samuti teatava tagasilöögi seoses majanduskriisiga, kuid 2010. aastal tuldi juba kriisist välja ja isegi ületati kriisieelne tase. Samas on ekspordi osatähtsus kogutoodangus olnud püsivalt tõusvas trendis ja viimastel aastatel isegi oluliselt suurenenud, mis näitab Eesti toiduainetööstuse konkurentsivõimet võrreldes teiste turul tegutsevate konkurentidega.

Joonis 3. Toiduainetööstuste eksport

⁵ Statistikaamet

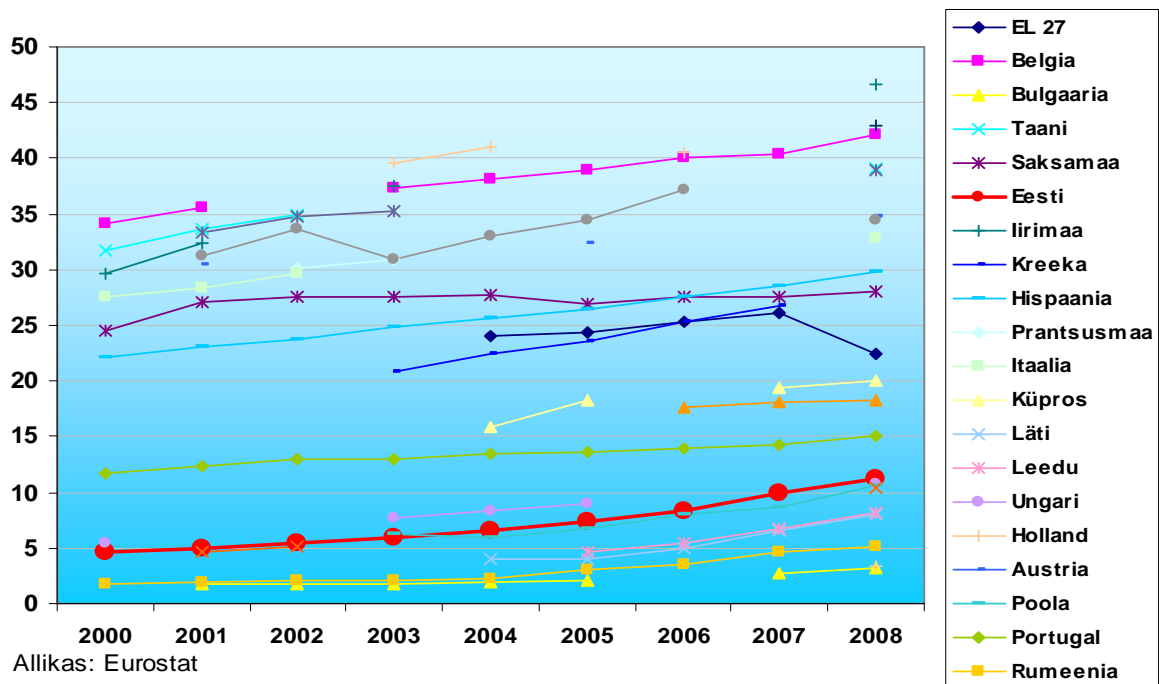

*- kiirstatistika andmed
Allikas: ESA

Toiduainetööstuse töötajate arv on aastate lõikes näidanud langustrendi, vähenedes perioodil 2005 kuni 2010 ligikaudu 21% võrra, ligikaudu 17 300-lt töötajalt vähem kui 13 700-le töötajale. Ka toiduainetööstuse töötajate osatähtsus kogu töötleva tööstuse töötajate hulgas langes kuni aastani 2007, misjärel aga on toimunud hüpe ülespoole, mis näitab, et toiduainetööstuste töötajate arv on alates 2008. aastast vähenenud oluliselt vähem kui muudes töötleva tööstuse valdkondades.

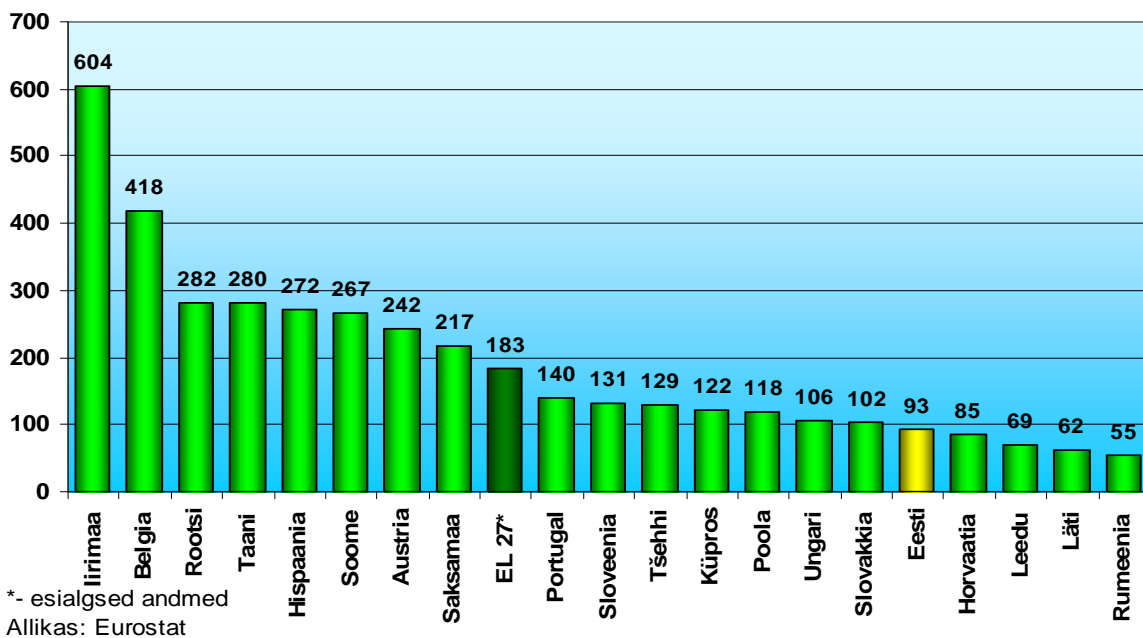
Eesti toiduainetööstuste tööjõukulud töötaja kohta on Eurostati andmetel Euroopa Liidus ühed madalamad, moodustades 2008. aastal vaid ligikaudu poole EL-27 keskmisest. Samas tõusid tööjõukulud aastatel 2005-2008 küllalt kiiresti, perioodil 2005 kuni 2008 tõusid tööjõukulud töötaja kohta tervelt 4000 euro, so 55% võrra.

Joonis 4. Toiduainetööstuste tööjõukulud Euroopa Liidu riikides

Eesti toiduainetööstuste efektiivsusnäitajad jäävad siiski veel EL-27 keskmisele tugevasti alla. Kui müügitulu näitaja töötaja kohta oli EL-s keskmisena 2008. aastal 183 tuhat eurot töötaja kohta, siis Eestis oli see vaid 93 tuhat eurot.⁶

Joonis 5. Müügitulu töötaja kohta Euroopa Liidu riikide toiduainetööstustes (tuh eur)

Ligikaudu samal positsioonil paikneb Eesti ka kui võrrelda toiduainetööstuses loodavat lisandväärtust töötaja kohta. Kui Eesti vastav näitaja oli 2008. aastal ligikaudu 18,5 tuhat eurot, siis EL-i keskmine ületas 36 tuhat eurot.

⁶ Eurostat

Samal tasemel on ka Eesti toiduainetööstuse investeeringute maht materiaalsesse põhivarasse. Kui EL-s keskmisena investeerisid toidutööstused 2008. aastal materiaalsesse põhivarasse ligikaudu 7 tuhat eurot töötaja kohta, siis Eestis vaid 3,8 tuhat eurot. Investeeringute kogumaht on perioodil 2005-2010 muutunud 67,8 mln eurost (2005) 102,4 mln euroni (2007). Majanduskriisi tingimustes on investeeringute maht uuesti vähenenud, 2010. aastal investeerisid toidutööstused materiaalsesse põhivarasse 56,9 mln eurot.

Järjest enam on populaarsust võitmas mahesaadused. Eestis on mahetoidu tarbimine viimastel aastatel suurenenud vaatamata sellele, et tegemist on tavatoodetest ca 30–50% või mõnel juhul isegi kordades kallima kaubaga. Eestis müüdi 2009. aastal kohalikke mahetoidutooteid kokku ligi 47 miljoni krooni eest ja Eestis toodetud mahetooted moodustasid toidukaupade (sh importtooted) jaekäibest 0,26%. Suurima osa mahetoodete jaekäibest andis mahepiima ja –piimatoodete müük (ligi 40%), järgnesid mahekartul ja - köögivili (ligi 17 %), mahepuuvili ja –marjad ning neist valmistatud tooted (14%), maheteraviljatooted (11%) ning mahe maitse- ja ravimtaimed (10%).

Vaatamata mahesaaduste populaarsusele tarbijate seas on takistuseks mahetöötlemise ja turuarenduse mahajäämus. Mahetoodete kaduv-väikese turuosa (0,26%)⁷, ebastabiilse toormega varustatuse ning keerukate tootmisprotsessi puudutavate tehniliste nõuete tõttu ei ole mahetöötlemine suurematele tööstustele seni eriti atraktiivne tundunud. Mahetöötlemine on heaks võimaluseks eristuda just mikro- ja väikestele ettevõtetele.

2009. aasta lõpus oli Eestis 49 Veterinaar- ja Toiduametist mahetoidu töötlemiseks tunnustamise saanud ettevõtet (2008. a. lõpus 32), neist 14 tegeles vaid mahetoidu ladustamise ja turustamisega. Mahepiima käitlejaid oli vaid 2. Nii jõuab kogu toodetud mahepiimast tarbijani mahedana vaid 20%. Teravilja töötlemis- ja turustamisettevõtjatest oli 2009. aastal mahetunnustus 14 ettevõttel, 2010 lisandus veel 4 ettevõtet. Mahekartuli ja – köögivilja töötlejaid, pakendajaid ja turustajaid oli 2009. aastal kokku 8, 2010. aasta septembri seisuga oli neile lisandunud 3 ja lahkunud 1 ettevõtte. Mahepuuvilja ja – marjatöötlejaid ja pakendajaid oli tunnustatud 12.⁸

2.2 Ühistegevus

Põllumajandustootjate ühistegevus põllumajandussaaduste tootmisel, töötlemisel ja turustamisel. Võrreldes teiste majandusharude töötajatega on maailmas reeglina põllumeeste sissetulekud madalamad, samas kui põllumajandus on väga suuri investeeringuid nõudev tegevusala ning täidab toidutootjana üliolulist rolli ühiskonna püsimisel ja arengus. Üheks põhjuseks, miks põllumeeste sissetulekud on madalad, on nende ettevõtete väiksus ja killustatus. Põllumajandustootjad üksikuna ei ole võrdsed partnerid kontsentreerunud töötleva tööstuse ja ketistunud kaubandussektoriga hinnaläbirääkimiste pidamisel. Lõpptarbija poolt makstav hind ei jaotu tarneahelas tootjate, töötlejate ja kaubanduse vahel mitte vastavalt tehtud kulutustele, vaid kasumimarginaali jaotumist dikteerivad ahela tugevamad lülid. Majanduskriisi tingimustes ilmnis eriti selgelt, et põllumajandustootjate konkurentsivõime ja sissetulekute kasvu parandamiseks on vaja pöörata tähelepanu tarneahela toimimisele ning põllumeeste omavahelise koostöö edendamisele. Nimelt kannavad majandusraskuste tekkimisel tarbijale lähemal olevad enam kontsentreerunud ja seega ka kõige tugevamat positsiooni hinnaläbirääkimistel omavad tarneahela lülid oma kahjumi kõhklematult üle

⁷ EKI Mahetoodete turuosa uuring 2010

⁸ EKI uuring, nov. 2010

eelnevatele lülidele ja reeglina on kõige raskemas seisus kõige vähem koondunud ja tarbijast kõige kaugemal asuvad ehk siis põllumajandustootjad.

Arenenud lääneriikide kogemus näitab, et majanduslik ühistegevus on põllumajandustootjate sissetulekute kasvu ja konkurentsivõime võti. Ainult ühiselt tegutsedes suudavad põllumajandustootjad tugevdada oma positsiooni tarneahelas. Omatoodetud põllumajandustoodete ühisturustamisega on võimalik saavutada kasumi teenimiseks vajalik maastaabiefekt, tagada pidev kaubapakkumine ning arendada välja kompetents äritehingute sõlmimiseks nii koduturul kui ka ekspordiks. Ka eeldab ühisturustamine toodangu kvaliteedi jälgimist ja ühtset tõstmist ning pikemas perspektiivis loob soodsa pinnase koondatud toodangule kõrgema lisandväärtuse andmiseks, st põllumajandustoodete ühise töötlemise alustamiseks, mis kasvatab põllumajandussektorisse jääva lisandväärtuse osa veelgi. Ühistegevus tehnika ja tootmishoonete soetamisel vähendab individuaalset investeringuvajadust ja aitab ka väiketootjatel oma tootmist moderniseerida ning parandada toodangu kvaliteeti. Ühistegevus on seega oluline põllumajandustootjate elatustaseme tõstmisel ning laiemalt ka kogu maapiirkonna jätkusuutlikkuse tagamisel.

Majanduslik ühistegevus Eesti põllumajandussektoris on arenenud lääneriikidega võrreldes nõrk. Parem on ühistegevuslik aktiivsus piimasektoris ja teraviljasektoris. Teistes põllumajandusvaldkondades on ühistegevus seni olnud passiivsem. Üle-eelmisel sajandil hoogsalt arenenud põllumajandusliku ühistegevuse järjepidevuse katkemine ja negatiivsed kogemused nõukogude aegsetest ühismajanditest ning nende mitte just kõige õnnestunud erastamisest ja reorganiseerimisest iseseisvuse taastamise algusaastatel on jätnud oma jälje. Maamajanduse Infokeskuse ja Eesti Põllumajandus-Kaubanduskoja poolt 2008. aasta lõpus ja 2009. alguses ühistegevusega tegelejate seas läbi viidud uuringu kohaselt takistasid ühistegevuse arengut Eesti põllumajandustootjate hulgas eelkõige ettevõtjate usaldamatus üksteise vastu ning ettevõtjate eelistus tegutseda individuaalselt. Lisaks toodi välja, et puuduvad eestvedajad, kes ühistu loomist ja selle tegevust juhiksid, ning ettevõtjate puudulikud teadmised ja kogemused ühisturustamisest. Kolmanda peamise probleemina toodi välja turu olukord, leiti, et ühistud ei suuda konkureerida väliskapitalil põhinevate äriühingutega, et turg on juba jaotatud, mis teeb ühistute turule sisenemise keeruliseks, et ettevõtjad eelistavad pikaajalisele kasule kiiret kasumit ning et toiduainetööstused takistavad põllumajandustootjate ühinemist.

Sobivaimaks põllumajandusliku ühistegevuse juriidiliseks vormiks on Eestis tulundusühistu, mis pakub liikmetele võrdset kohtlemist (olenemata osaku suurusest on igal liikmel 1 hääl) ja õigust osaleda kasumi jaotamisel vastavalt oma panusele majandustegevuses. Äriregistri andmetel registreeriti perioodil 1995 kuni 5. juuli 2011 kokku 288 põllumajandustootjate tulundusühistut⁹. Neist võib klassikalises mõttes ühistulisteks pidada aga vaid 152 tulundusühistut (s.o 78 ühismajandite baasil ja hiljem loodud põllumajanduslikke abiteenuseid pakkuvat tulundusühistut, 5 aretusühistut, 47 põllumajandussaaduste hulgimüüjat ja 22 põllumajandussaaduste töötajat). Ülejäänud ühismajandite baasil loodud põllumajandussaadusi tootvad tulundusühistud toimivad pigem sarnaselt aktsiaseltside või osahingutega. Kahjuks ei alusta kõik registreeritud ühistegevuse põhimõtete järgi loodud tulundusühistud majandustegevust ja mitte kõik tegevust alustanud ei osutu elujõuliseks.

⁹ Põllumajandustootjate tulundusühistutena on vaadeldud tulundusühistuid, kes vähemalt mingil perioodil oma eksisteerimise jooksul on olnud tegevad kas otseselt põllumajandussaaduste tootmisega, liikmetele põllumajanduslike teenuste pakkumisega või siis liikmete toodetud põllumajandussaaduste ühisturustuse ja töötlemisega. Kaasatud on ka need, kes on eelnimetatud tegevusi kavandanud, kui kes ei ole veel jõudnud tegevust alustada või siis on mingil põhjusel lõpetatud enne kavandatud tegevuse alustamist.

Seisuga 5. juuli 2011, oli neist registrist kustutatud, staatusega „likvideerimisel” või „pankrotis” 49,3%, kokku 75 tulundusühistut. 2009. aastal omas ühistegevuse põhimõtete järgi loodud tulundusühistutest müügitulu (tegeles majandustegevusega) vaid 50, sh 22 hulгимүүijat, 20 abiteenuste pakkujat, 6 töötajat ja 2 aretusühistut (veised ja sead).

22-st 2009. aastal majanduslikult aktiivsest hulгимүүigiga tegelevast tulundusühistust kauplesid 10 toorpiimaga, 5 teravilja ja õlikultuuridega, 2 sigadega, 1 köögiviljaga (peamiselt sibulatega), 1 astelpaju marjadega, 1 kartulitega, 1 mahetoodetega ja 1 loodussõbralikult kasvatatud talutoodetega. Hulгимүүigiga tegelevate tulundusühistute liikmete arv (2009. a 738 liiget) ja müügitulu (2009. a 1410 mln kr, sellest piimasektor 70,6%, teraviljasektor 17,9%, lihasektor 10,1%) on kasvava trendiga, tulundusühistute müügitulu osatähtsus põllumajandustoorme ja elusloomade hulгимүүigis kokku on üsna suur (~50%) ning osatähtsuse langustrend on viimastel aastatel pöördunud tõusule, siiski on arenguruumi veel palju. Hulгимүүigiga tegelevaid tulundusühistuid võiks oluliselt rohkem olla lihasektoris (oma tegutsev tulundusühistu puudub lihase-, lamba-, küüliku- ja linnukasvatajatel) ning marja- ja köögiviljasektoris. Senine praktika näitab, et ühistuliste hulгимүүijate loomine hoogustub põllumajandustoodete kokkuostuhindade langedes. Nii on ka viimastel aastatel koos globaalse majandussurutisega hulгимүүigiga tegelevate tulundusühistute loomine märkimisväärselt aktiveerunud. Perioodil 2008 kuni 5. juuli 2011, on loodud 13 uut hulгимүүigiga tegelevat tulundusühistut (3 piimasektoris, 7 teraviljasektoris, 2 puu- ja köögiviljasektoris, 1 segasektoris). Protsessi toetavalt on ilmselt mõjunud nii ühistulise tegevuse toetuskeemide rakendamine (eriti MAK 2007-2013 meede 1.9 ”Tootjarühma loomise ja arendamise toetus”) kui ka aktiivsem ühistegevuse propageerimine ja teavitamine.

2009. aastal 20-st aktiivsest abiteenuseid pakkuvast tulundusühistust oli 16 loodud ühismajandite baasil, ning 4 hiljem põllumajandustootjate initsiatiivil. Tegutsemisala järgi olid 8 kuivatiühistud ja 12 masinaühistud. 2011. aasta 5. juuli seisuga oli üks 2009. aastal tegutsenud põllumajandusmasinatega teenuste pakkuja juba äriregistrist kustutatud ja teine likvideerimisel. Ühismajandite baasil loodud abiteenuseid pakkuvate tulundusühistute arv väheneb pidevalt. Liikmetele osutatakse teenuseid tasuta või sümboolse tasu eest, mistõttu puuduvad vahendid tehnika ja hoonete remondiks ja uuendamiseks, investeeringuid praktiliselt ei tehta ning amortiseerunud tehnika ja hooned ei võimalda tegevust jätkata. Abiteenuse pakkujate müügitulu (2009. a 26,1 mln kr) on vaatamata nende arvu kiirele vähenemisele siiski kasvanud, mis näitab, et alles jäänud ühismajandite baasil loodud ja hiljem põllumajandustootjate initsiatiivil registreeritud tulundusühistud on majandustegevust (ja loodetavasti siis ka investeeringuid) tõsisemalt võtma hakanud. Abiteenuseid pakkuvad tulundusühistud võiks olla oluliseks abiks tootmise moderniseerimisel just väiksematele põllumajandustootjatele, kuid seni on selliste tulundusühistute võimalusi kasutatud väga tagasihoidlikult.

6 aktiivset põllumajandussaaduste töötlemisega tegelevat tulundusühistut jagunesid 2009. aastal sektorite vahel järgmiselt: 4 piimasektoris, 1 kartuli ja köögivilja sektorist ning 1 lihasektoris. Seisuga 5. juuli 2011 oli neist üks piimatöötaja staatusega „likvideerimisel” ning ka kartuli- ja köögiviljatöötaja oli otsustanud tegevuse lõpetada. 2009. aastal tegutsenud lihatööstuse liikmete arv on aga nii väikseks jäänud, et teda on raske pidada jätkuvalt ühistuliseks. Alles olevatest kolmest ühistulisest piimatööstusest kuuluvad kaks Eesti 5 suurema piimatööstuse hulka, neist üks omab¹⁰ aktsiaseltsi vormis tegutsevat piimatööstust ja teine kavandab tööstuse osa aktsiaseltsi vormi üle viimist. Üldise tendentsina töötlemisvaldkonna tulundusühistute liikmete arv (2009. a 626 liiget) väheneb ja müügitulu

¹⁰ Tulundusühistule kuulub 100% piimatööstuse aktsiatest.

(2009. a 937 mln kr, sellest piimasektor 98,7%) püsib sama. Ühistuliste tööstuste müügitulu osatähtsus toiduainete tootmise tegevusala müügitulus kokku on aga väike (alla 6%) ja väheneb aasta-aastalt. Samas on just töötlemine see valdkond, kus kõrgemat lisandväärtust luuakse ja mis võiks olla väga oluline põllumajandustootjate sissetulekute suurendamisel. Suur ühistuliste tööstuste likvideerimiste arv aga näitab, et tootmist ja töötlemist on raske omavahel ühendada. Nii mõnegi ühistulise tööstuse likvideerimiseelsete aastate aruannetest jookseb läbi tõdemus, et tooraine on kallis ja valmistoodangu hind tugeva turukonkurentsi tõttu madal. Tööstuse käivitamine eeldab väga suuri investeeringuid ja valmidust suurema kasu nimel tulevikus püksirihma pingutada ka liikmetelt. Lisaks kompetentsele ja pühendunud juhtkonnale peavad seega ka ühistulise tööstuse liikmetel olema väga head teadmised nii ühistulise tegevuse põhimõtetest kui ka majandusest üldse. Positiivne on, et perioodil 2008 kuni 5. juuli 2011 on siiski registreeritud ka 2 uut tulundusühistut, kes soovivad käivitada ühistulist meiereid ning samuti see, et mahetoodete hulgimüügiga tegelev tulundusühistu omab enamusosalust ka ühes osaiühingu vormis tegutsevas lihatööstuses.

Ühistegevus Eesti põllumajandussektoris ei ole kokkuvõttes lootusetu, kuid vajab toetust. Põllumajandustootjad tunnetavad vajadust ühistegevuse järele ning riiklike toetuskeemide rakendamisel on ühistute loomisele kahtlematult ergutav mõju. Nii loodeti omal ajal väga riiklikku toetuskeemi "Põllumajandustootjate ühise majandustegevuse toetus" peale ning käesoleval ajal on põllumajandustootjatele atraktiivne ja ühistuid looma innustav MAK meede 1.9. Probleem ei ole aga mitte ainult ühistute registreerimises, tulundusühistud peavad ka majanduslikult käivituma, olema jätkusuutlikud ning arenevad. Riigi poolne toetus ei saa olla ühekordne, vajalik on stabiilne abi pikema perioodi jooksul. Praktika näitab, et kriisi jõuavad ühistud peale paariaastast edukat tegutsemist ja suuremate investeeringute tegemist (eriti kehtib see töötlemise puhul). Seetõttu on oluline, et tootjarühmad saaksid loomise ja arendamise toetust vähemalt 5 aasta jooksul. Lisaks on oluline ühistegevuse suhtes üldise positiivse suhtumise kujundamine ning põllumajandustootjate ühistegevuse alased koolitused.

Ühistegevus finantssektoris. Üheks majandusliku ühistegevuse valdkonnaks on maapiirkondades ka hoiu-laenuühistud, mis osutavad oma liikmetest eraisikutele ja ettevõtjatele finantsteenuseid (põhiliselt hoiustavad liikmete raha ja annavad neile laenu), eriti nendes väiksema asustustihedusega piirkondades, kus kommertsbankad on vähese tasuvuse tõttu oma kontorid sulgenud. Selliste piirkondade hoiu-laenuühistud on oma liikmetele pakkunud ka muid klassikalisi pangateenuseid, näiteks maksete vahendamist, valuutavahetust, võimalust kanda oma palk hoiu-laenuühistus olevale arvele jms teenuseid.

Erinevat kommertsbankadest ei ole hoiu-laenuühistud kasumi teenimisele orienteeritud, eesmärk on võimalikult soodsama teenuse osutamine oma liikmetele. Hoiu-laenuühistu hoiuseintressid on reeglina oluliselt kõrgemad kui kommertsbankades, kuid laenuintressid ei pruugi olla madalamad. Hoiu-laenuühistud lähtuvad laenuotsuste langetamiselt muuhulgas ka nn sotsiaalsest kontrollist (liikmed tunnevad üksteist ja oskavad hinnata laenaja usaldusväärsust) ning seega on võimalik laenu saada ka nendel, kes mingil põhjusel pankadele piisavaid garantiisid anda ei suuda. Teiseks hoiu-laenuühistute eeliseks pankade ees on laenuotsuste tegemise kiirus. Kasumi teenimise korral jagatakse see liikmete vahel või siis pakutakse liikmetele edaspidi veelgi soodsamaid teenuseid. Siiski on hoiu-laenuühistute arv väike. Nende loomist pidurdavad ühelt poolt samad hirmud, mis figureerivad takistusena ka põllumajanduslike tulundusühistute tekke puhul - usaldamatus, halvad kogemused nõukogude ajast, aga sellele lisaks ka läbielatud finantskaotused taasiseseisvumise järgsel kümnendil, mil pankrotistused mitmed suured pangad. Teiselt poolt on täiendavateks takistusteks hoiu-

laenuühistute kui finantseerimisasutuste puhul ka karmid seadusest tulenevad nõuded ja piirangud.

Seisuga 10. august 2011 oli äriregistrisse kantud vaid 19 hoiu-laenuühistut. Perioodil 1995 kuni 10. august 2011 registreeriti äriregistris üldse kokku 22 hoiu-laenuühistut, neist 2 on praeguseks pankrotis ning üks äriregistrist kustutatud. Üheksa hoiu-laenuühistut on koondunud Eesti Hoiu-Laenuühistute Liitu. Teoreetiliselt katavad praegused äriregistrisse kantud hoiu-laenuühistud oma tegutsemise piirkondadega ära peaaegu kogu Eesti, kuid praktikas see siiski päris tõene ei ole. Kui varem pidid hoiu-laenuühistud määratlema oma tegutsemispiirkonnana ühe omavalitsusüksuse või mitme omavahel piirneva omavalitsusüksuse territooriumi, siis hilisemal perioodil on „Hoiu-laenuühistute seadust” muudetud, ning on tekkinud hoiu-laenuühistuid, kes määratlevad oma tegevuspiirkonnana terve Eesti territooriumi olenemata sellest, kas nad ka tegelikult kogu Eesti territooriumi ulatuses tegutsevad või mitte. Enamus on siiski oma tegutsemispiirkonna määratlemisel konkreetsemad ja keskenduvad väiksemale territooriumile. Seega võib väita, et sugugi mitte kõik Eesti vallad ei ole aktiivselt tegutsevate hoiu-laenuühistutega kaetud.

Äriregistris olid 10. augusti 2011 seisuga olemas 14 hoiu-laenuühistu 2010. aasta majandusaasta aruanded, mille järgi tegeles finantstegevusega neist 10 ja viimastest omakorda 2 tegutseid peamiselt linnades (üks Tallinnas ja teine Tartus). Seega võib äriregistri andmete põhjal väita, et 2010. aastal oli Eestis peamiselt maapiirkonnas tegutsevaid ja usaldusväärseid finantsteenuseid osutavaid hoiu-laenuühistuid vaid 8, ning ruumi uute tekkimiseks on.

Eesti Panga andmetel sisaldas Eesti Panga poolt koostatud hoiu-laenuühistute 2010. aasta koondbilanss aga 17 hoiu-laenuühistu andmeid. Koondbilanssi järgi oli hoiu-laenuühistute bilansimaht 11,1 miljonit eurot, omakapital 5,5 miljonit eurot, laenud moodustasid 7,8 miljonit eurot ja hoiused 2,7 miljonit eurot. Viimase 7 aasta suurim bilansi maht oli 2008. aastal 12 miljonit eurot. Liikmete arv hoiu-laenuühistutes on tasapisi kasvav, kokku oli 2010. aastal 3144 liiget, mis on 5,3% enam kui aasta tagasi. Laenude mahu suurendamiseks on enamus tegutsevatest hoiu-laenuühistutest saanud täiendavaid vahendeid soodsa intressiga Maaelu Edendamise Sihtasutuselt. Krediitiasutuste vastavate numbritega võrreldes on aga hoiu-laenuühistute näitajad kahjuks kaduvväikesed. 2010. aasta koondbilanssi järgi oli krediitiasutuste näitajad hoopis teise suurusjärguga - bilansimaht 19,6 miljardit eurot, omakapital 1,8 miljardit eurot, laenud moodustasid 14,6 miljardit eurot ja hoiused 14,8 miljardit eurot. Hoiu-laenuühistud tegelevad seadusest tulenevate piirangute tõttu peamiselt väikeklientide väikehoiuste ja –laenudega, arenguhüppe võiks anda krediitiasutuse staatust omava ühistupanga moodustamine tänaste hoiu-laenuühistute baasil, kuid seni ei ole see veel õnnestunud.

3. RISKIJUHTIMINE

Põllumajandustootjatel on erinevad riskid sõltuvalt piirkonnast, toodangust ja tootmisviisist ning iga tootja peaks iseseisvalt vastu võtma oma riske vähendavaid otsuseid. Põhiliseks riski allikaks taimekasvatuses on saagi varieeruvus ilmastikuolude tõttu, loomakasvatuses võivad suurimaid kahjusid põhjustada loomataudide puhangud. Väga oluliseks riskiks kõigile põllumajandustootjatele on ka tootmissisendite (nt kütus, elekter, väetised, sööt) suured hinnatõusud.

OECD¹¹ määratleb põllumajanduses kolme erinevat tüüpi riske:

1. Tavapärane risk (*normal risk*);
2. Kindlustatav risk (*potentially insurable risk*);
3. Katastroofi risk (*catastrophic risk*) – harva esinev, kuid suure ulatusega kahjusid põhjustav risk, nt üleujutus, põud, loomataudide puhang. Turg ei suuda sellises olukorras ise kohaneda ja võib tekkida turutõrge (vaba turu tingimustes toimuvad tehingud ei anna ühiskondlikult soovitud lõpptulemust).

Tavapärane risk ehk korduv risk on majandustegevusega kaasnev normaalne risk, mis ei too kaasa suuri kahjusid ja on tavaliselt juhitav põllumajandustootja enda poolt. Tavapäraseks riskiks võib pidada hindade või saagikuse varieerumist vähesel määral, töötajate haigestumine jms. Toodangu mitmekesistamine on ajalooliselt on olnud kõige tähtsam riskijuhtimise strateegia vähendamaks sissetuleku kaotusi. Lisaks vähendab ka põllumajandustoetusest saadav tulu tootja riskitundlikkust ja võimaldab tal rakendada kõrgemat sissetulekut toovaid, kuid suurema riskiga seotud tootmisplaane.

Rapsi- ja teraviljakasvatavate ühistu Kevili andmetel kasutavad tootjad järjest enam ka eelnevaid turustuslepinguid (*forward* – lepinguid), millega tootja kohustub müüma tulevikus lepingus kindlaksmääratud hinnaga kindla koguse.

Kindlustatavad riskid ilmuvad keskmise sagedusega ja põhjustavad keskmise suurusega kahjusid (nt saagi hävimine rahe tõttu, loomade haigestumine). Alates 2008. a on Eestis võimalik taotleda kindlustustoetust. Toetuse eesmärgiks on võimaldada põllumajandustootjal maandada looduslikest teguritest ja looma- ja taimahaigustest ning kahjurite levikust tulenevaid riske ja seeläbi tõsta sektori krediitdivõimelisust. Riik hüvitab 50%-80% ulatuses põllumajandustootjale kindlustusmaksed, mis ta on tasunud kindlustusandjaga sõlmitud kindlustuslepingu alusel kindlustustoetuse perioodil.

Eestis pakuvad suuremad kindlustusseltsid põllumajandusloomade kindlustamist. Kindlustusriskideks on tulekahju, õnnetusjuhtum, haigus, vargus või röövimine. 2011. a töötas Ergo Kindlustuse AS välja ka saagikindlustuse toote, kuid kahjuks ei jõutud tootest piisavalt vara tootjaid informeerida. Sõlmiti küll lepinguid, kuid kui selgus, et kindlustustoetust ei ole võimalik 2011. a enam taotleda, siis lepingutest loobuti.

Tabel ??. Kindlustatud loomade arv ja makstud kindlustustoetus aastatel 2008-2010

	Arv				Toetus, kr			
	2008	2009	2010	2010/2009 +,-	2008	2009	2010	2010/2009 +,-
Šarolee tõugu pullid	4	2	2	0	2 925	874	1 955	+1 081
Veised	3 214	11 735	3 703	-8 032	73 258	160 001	138 609	-21 392
Lehmad	506	1 293	1 855	+562	98 689	29 264	121 381	+92 117
Lihaveised	72	46	-	-46	12 169	1 868	-	-1 868
Kariloomad	184	120	22	-98	472	64	3 421	+3 357
Sead	11 955	2 100	2 100	0	30 581	7 929	9 558	+1 629
Lambad	771	-	19	+19	2 724	-	439	+439
Kokku	16 706	15 296	7 701	-7 595	220 818	200 000	275 363	+75 363

Allikas: PRIA, PM

¹¹ OECD (2011) Managing Risk in Agriculture: Policy assessment and design.

Katastroofirisk on harva esinev, kuid suure ulatusega kahjusid põhjustav risk, nt üleujutus, põud, loomataudide puhang. Erakorralist abi looduskatastroofist ülesaamiseks antakse EL riikides väga erinevatel alustel ja erinevad on ka riikide võimalused abi andmiseks. OECD soovitusel peab riik toetama eraalgatusi (ühistuid, фонде), mis võimaldaksid ka katastroofikahjudega toime tulla tootjatel ise.

Looduskahjutoetust on Eestis makstud aastatel 1993, 1998, 2002, 2006. Juulis 2004 sadas Loode-Eestis nelja ööpäevaga kokku sademeid 268 mm, mis on üle kolme korra rohkem kui paljude aastate keskmine juulikuu sademete norm (79 mm). Kartulisaak oli 2004. a Eestis kokku 36,6% väiksem kui 2003. aastal. Liigsademetega tõttu kartuli, köögivilja, puuviljade ning marjade tootmisel tekkinud kahju hüvitamiseks maksti 2006. a 112 tootjale kokku 26,6 mln krooni.

Eesti põllumajandustootja riskikeskkonna hindamiseks ei ole eraldi uuringut läbi viidud, kuid 2010. aastal viis OECD¹² läbi uuringu teraviljatootjate riskikeskkonna hindamiseks, kus uuringusse haaratud 7 riigi seas oli ka Eesti. Uuringust selgub, et Eestis varieerub teravilja saagikus enam kui teistes uuringus osalenud Euroopa riikides ja keskmisest kõrgem või madalam saagikus esineb samaaegselt enamikul riigi teraviljakasvatajatel. Ka ei suuda Eesti mõjutada maailmaturu hindasid, mis tähendab seda, et kui põllumajandustootja kannatab kehva saagikuse tõttu, siis hinnad võivad maailmatasemel jääda endisele madalale tasemele ning Eesti tootjat mõjutavad kaks riski samaaegselt. Uuringus vaadeldi ka nisu hinna varieerumist. Sarnaselt saagikuse varieeruvusele on ka hinna varieeruvus põllumajandustootja tasemel kõrgem kui üldiselt riigi tasemel. Eestis on hinna varieeruvus madalal tasemel.

¹² Kimura, S., J. Antón and C. LeThi (2010), "Farm Level Analysis of Risk and Risk Management Strategies and Policies: Cross Country Analysis", *OECD Food, Agriculture and Fisheries Working Papers*, No. 26, OECD Publishing